

УДК 37.047;37.02

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2021.35.11324>

АКСІОЛОГІЧНА БАГАТОГРАННІСТЬ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Ганна Товканець

*Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, Мукачево, Україна, UA–89600*

Обґрунтовано дворівневість цінностей змісту початкової освіти, зокрема цінності, пов'язані безпосередньо зі здобувачем освіти – те, що можна вважати планованими результатами його освіти; та цінності, які відображають процес освіти, тобто ціннісну позицію вчителя, представлену в особливостях організації навчального процесу, специфіці методики навчання, характері взаємин з учнями. Наголошено, що готовність молодшого школяра до адаптації, прийняття ціннісних установок і успішної діяльності в навколишньому світі охоплює такі компоненти: інтелектуальна готовність (здатність до самостійного набуття і подальшого застосування знань, уміння працювати з інформацією); комунікативна готовність (компетенції, необхідні для діяльності спілкування); соціальна готовність (вміння співпрацювати, проявляти активність і вольові якості характеру, ціннісне ставлення до світу, до природного і соціального середовища); діяльнісна готовність (володіння навчальною діяльністю, здатність трансформувати практичні завдання у навчальні, вміння конструювати свою діяльність від постановки цілі до отримання результату); регулятивна готовність (здатність проявляти рефлексивні якості); креативна готовність (здатність особистості вирішувати різні навчальні та повсякденні завдання творчо); емоційна готовність (здатність відчувати, переживати, емоційно відгукуватися на події, явища життя, ділитися своїми переживаннями, проявляти емпатію під час взаємодії з оточуючими). З'ясовано, що компоненти готовності молодшої людини до взаємодії з навколишнім середовищем пов'язані між собою, доповнюють один одного і є передумовою конструювання змісту навчання молодшого школяра. Виокремлено принципи конструювання змісту сучасної початкової освіти: принципи природодоцільності та особистісної значущості змісту освіти, діяльнісний принцип, культурологічний принцип, принцип диференціації та індивідуалізації.

Ключові слова: початкова освіта, аксіологічність, зміст освіти, принципи конструювання змісту освіти.

Сучасне розуміння початкової освіти – це відображення ціннісних орієнтирів розвитку системи початкової школи, що проявляється у конструктивності, позитивному консерватизмі як збереженні базових цінностей, динамічності як можливості внесення доцільних виправданих змін в усі компоненти дидактичної системи навчання; спадкоємності як відборі усталених і перевірених часом позицій, на яких протягом сотень років будувалася традиційна освіта.

В українському суспільстві початкова школа на початку XXI ст. посідає головне місце. На необхідності радикальних змін в освіті, зокрема в початковій, спрямовують Закон України “Про освіту” [5], Концепцію Нової української школи [6], Державний стандарт початкової освіти [4], “Національну економічну стратегію на період до 2030 року” [7], в яких наголошують на: реалізації рівних прав та можливостей, інклюзії та безбар’єрності, розвитку творчості, важливості здобуття освіти і розширених можливостей для працевлаштування протягом життя.

Питанням аксіологічності сучасної системи освіти присвячені дослідження О. Базалук, О. Кравченко, Л. Харченко [1], Н. Волошиної [3], В. Сагуйченко [8], О. Ярової [9] та ін. Дослідники зазначають, що результати освіти як здобутки особистості становлять систему загальних і спеціальних знань умінь та особистісної компетентності, що мають аксіологічне наповнення готовності молодшої людини до співіснування у системі “людина–суспільство” [1, с. 12]. Освітні цінності, зазначають науковці, доцільно розглядати як сукупність гуманістичних пріоритетів суспільства, які є головними орієнтирами для розвитку освітньої системи загалом, та як систему провідних соціальних цінностей, які засобами освітньо-виховного процесу мають стати персональними цінностями кожного учня [1, с. 21; 8]. Водночас наголошено, що освітнє середовище як засіб соціалізації багато в чому визначає ціннісні орієнтації молодшого школяра.

Мета статті – обґрунтувати ціннісні пріоритети початкової школи та визначити принципи конструювання змісту сучасної початкової освіти.

Аксіологічність початкової освіти – інтегративне явище, яке містить сукупність компонентів, що відображають загалом усю багатогранність цінностей навчання в першій ланці загальної середньої освіти.

Стосовно початкової школи цінності розглядають у двох аспектах: ті, які пов’язані безпосередньо зі здобувачем освіти (плановані результати його освіти) та ті, які відображають процес освіти (ціннісна позиція вчителя, особливості навчального процесу, специфіка методики навчання, характер взаємин з учнями тощо) [8].

Перший аспект цінностей пов’язаний з уявленням щодо досягнення у таких сферах культури молодшої людини:

1. Інтелектуальна культура як пізнання, рівень інформованості про різні сторони навколишнього світу, вікова ерудиція, активна допитливість і глибокий пізнавальний інтерес.

2. Моральна культура як знання і дотримання правил поведінки в соціальному середовищі; якості особистості, що відображають загальнолюдські гуманістичні ціннісні орієнтири, вміння співпереживати, безкорисливо діяти на благо ближнього, вольовий статус людини, самовдосконалення.

3. Духовна культура, яка не суперечить моральній, а відображає специфіку релігійного погляду на роль людини в навколишньому світі. Вона може бути

зображена поняттями “істина”, “совість”, “милосердя”, “смирненість”, “толерантність”, “великодушність” тощо.

4. Комунікативна культура, яка досить бурхливо розвивається на етапі початкової шкільної освіти й відображає усвідомлення цінності комунікативної діяльності людини для становлення особистості, вміння співпрацювати у процесі спілкування на основі взаєморозуміння і поваги до учасників діалогу, щирість і відкритість, прояв довіри і такту. Комунікативна культура містить певний рівень розвитку умінь будувати різні усні та письмові монологічні тексти, змістовно і логічно сконструйовані, зрозумілі і цікаві для читача (слухача).

5. Естетична культура – це вміння помічати в навколишньому світі красу, відмовлятися від непривабливого і потворного, це прояв творчого потенціалу, здатності до репродуктивної творчості, до імпровізації і оригінального творчого вираження себе, тобто до культури творчості.

6. Екологічна культура, яку стосовно молодшого школяра розглядають як сформованість перших навичок правильних взаємин у системі “людина–природа–суспільство”.

Отже, усі зазначені цінності фактично становлять функціональну грамотність молодшого школяра, визначальної можливості існування в соціальному світі, адаптації до його змін, адекватного застосування отриманих знань на основі морально цінної поведінки, вміння проводити різного виду спільну діяльність [9].

З урахуванням зазначених компонентів визначають класифікаційні характеристики цінностей молодшого школяра. Серед них цінності, пов’язані з: а) видом суспільної культури – матеріальної або духовної; б) характером їх спрямованості – егоїстична або альтруїстична цінність; в) особливостями їх прояву – стійкість і тривалість або короткочасність і ситуативність [1].

Дуже важливими є цінності другого аспекту, тобто ті, які спрямовані безпосередньо на побудову педагогічного процесу. Їх можливо сформулювати у молодшого школяра у разі реалізації вчителем таких завдань:

1. Задоволення потреби учнів у пізнанні, спілкуванні, спільній діяльності; підтримці допитливості і пізнавальних інтересів.

2. Становлення готовності до взаємодії з навколишнім світом – інтелектуальної і комунікативної, особистісної і креативної, діяльнісної (ділової) і регулятивної, і, звичайно, емоційної.

3. Прийняття загальнолюдських (універсальних) цінностей – істини, краси, добра, справедливості, гуманізму, толерантності.

4. Оволодіння діяльністю, яка дає можливість реалізувати прийняті цінності як особистісно значущі.

Для повноти ціннісної характеристики конструювання початкової освіти доцільно дати характеристику вимог, реалізація яких забезпечить високу її результативність:

1. Кожен молодший школяр здатний відчувати і думати.
2. Кожна дитина має право на спілкування як з учителем, так і з однокласниками.
3. Кожен здобувач освіти потребує підтримки та оптимістичного ставлення.
4. Кожну дитину потрібно почути: вона може висловити свою думку і не буде осуду за її неправильну точку зору.
5. Орієнтації вчителя повинні бути спрямовані не так на оцінку того, що учень не зміг виконати, як на його успіхи і досягнення.

Урахування цінностей цього аспекту у змісті початкової школи потребує аналізу можливості використання в початковому навчанні компетентнісного підходу як одного із засобів реалізації педагогічної аксіології.

Головною якістю змісту освіти має бути живе знання, тобто безпосереднє, практичне переживання, поведінка, дія. У цьому сенсі воно, очевидно, є близьким до образу практичного розуму, здорового глузду, життєвої кмітливості, які виникають під час сприйняття людей, краще за інших орієнтують і діють у практичному житті. Живе знання – це знання як практичне переживання, поведінка, дія, яку сприймають та усвідомлюють як реально необхідну – необхідну не в силу якихось або чийхось абстрактних приписів (необхідність яких ще потрібно довести), а як реальність найконкретнішої загальної єдності. Його зображають як інтеграл, комплекс логічно пов'язаних різних знань:

- знання до знання (несвідомі узагальнення і висновки, життєві поняття незрозумілого нам походження тощо), тобто неявне знання;
- знання як таке (форми знань, що існують в інституалізованих освітніх системах, у науці);
- знання про знання (відрефлексовані форми знання);
- незнання (за Я. Коменським, “недолік знання в душі”);
- незнання свого незнання (за Я. Коменським, це джерело нерозсудливості, зухвалості, самовпевненості);
- знання про незнання (сила, яка стимулює “я знаю тільки те, що нічого не знаю”; за Я. Коменським, це джерело спраги знання, початок мудрості) [2].

Орієнтування змісту освіти на живе знання фактично знімає протиріччя між знанневою і діяльнісною парадигмою освіти, оскільки знання реальне, розвиваюче, затребуване, особистісно прийняте, доступне для використання і є живим знанням.

Зміст навчання початкової школи повинен бути спрямований на забезпечення гармонійного розвитку особистості, функціональної грамотності здобувача освіти та формування універсальних дій у тому разі, якщо взято до уваги сукупність організаційно-педагогічних та психологічних умов, серед яких – готовність дитини до адаптації та комфортного проживання у природному та соціальному середовищі.

Готовність молодшого школяра до адаптації та успішного існування у навколишньому світі охоплює такі компоненти:

1. Інтелектуальна готовність – здатність до самостійного набуття і подальшого застосування знань, уміння працювати з інформацією, поданою у різній формі (текстовій, графічній, у формі моделей), навички конструювання способу дії не тільки в стандартних, а й в нестандартних ситуаціях. До інтелектуальної готовності відносять і здатність користуватися (відповідно до навчальної та життєвої ситуації) розумовими операціями, працювати в умовах проблеми і пошуку, будувати міркування, вибудовувати докази [3, с. 83].

2. Комунікативна готовність складається з компетенцій, необхідних для діяльності спілкування: участь у навчальному та соціальному діалозі з урахуванням конкретної мовної ситуації, культури спілкування, правил побудови діалогічного висловлювання. До комунікативної готовності відносять і здатність будувати монологічні висловлювання різного типу (опис, розповідь, міркування) на основі доцільного використання засобів мови і мовлення.

3. Соціальна готовність – уміння співпрацювати, проявляти активність і вольові якості характеру, ціннісні ставлення до світу і дотримуватися правил проживання в природному і соціальному середовищі. Здатність до саморозвитку, знання способів отримання нових знань теж, на наш погляд, є частиною соціальної готовності людини [9].

4. Діяльнісна (ділова) готовність – це володіння навчальною діяльністю; здатність трансформувати практичні завдання у навчальні, вміння конструювати свою діяльність від прийняття (постановки) цілі до отримання результату; навик застосування універсальних дій у навчальних і життєвих ситуаціях.

5. Регулятивна готовність – здатність проявляти рефлексивні якості – розуміти точку зору іншої людини. Сюди відносять сукупність умінь планувати, контролювати, оцінювати свою діяльність, знаходити причини труднощів і помилок, за можливості, передбачити їх.

6. Креативна готовність відображає здатність особистості вирішувати різні навчальні та повсякденні завдання творчо: наявність власного погляду на об'єкт, який вивчають, уміння імпровізувати, прояв у роботах елементів оригінальності й новизни. Креативна готовність фактично відображає прагнення людини до самостійності та ініціативності, до вдосконалення своїх знань–умінь, тобто до саморозвитку.

7. Емоційна готовність – здатність відчувати, переживати, емоційно відгукуватися на події, явища життя, ділитися своїми переживаннями, проявляти емпатію під час взаємодії з оточуючими. Усі компоненти готовності молодшої людини до взаємодії з навколишнім середовищем пов'язані між собою, доповнюють один одного і є передумовою конструювання змісту навчання початкової освіти.

На основі аналізу наукових досліджень [3, с. 84; 8; 9;] та документальних джерел [4; 5; 6; 7] виокремимо принципи конструювання змісту сучасної початкової освіти:

1. Принцип природододільності та особистісної значущості. Цей принцип визначає міру труднощів пропонованих учневі знань, можливість їх засвоєння кожним здобувачем освіти. Під час відбору змісту навчання звертають увагу на вікові характеристики здобувача освіти: потреби вікового етапу розвитку, темп навчання, рівень розвитку мотивації і пізнавальних інтересів. Для успішності процесу навчання молодшого школяра найважливішим є оволодіння методами пізнання різних сфер навколишнього світу. Цей компонент змісту повинен бути відображений у програмі кожного навчального предмета. Природододільність передбачає і систематизовані компетенції, знання–вміння–установки на безпечний, здоровий спосіб життя, виконання правил здоров'язберігаючого навчання.

2. Принцип педоцентризму відображає необхідність урахувати особистісно орієнтований характер навчання молодшого школяра, ступінь актуальності змісту освіти для його всебічного розвитку. Це проявляється у такому: компетенції повинні забезпечувати усвідомлення місця дитини не тільки в групі дітей, а й в навчальному колективі; оволодіння новими соціальними ролями ("я–учень", "я–школяр", "я–однокласник" тощо), розуміння себе як суб'єкта освітнього процесу; зміст навчання повинен стати передумовою успішної подальшої освіти, основою освоєння функціональної грамотності, предметних знань–умінь–алгоритмів навчальних дій, універсальних дій самоосвіти; зміст навчання повинен передбачати розширення уявлень про правила взаємодії в природі, соціумі, забезпечувати усвідомлення своєї громадянської, національної, етнічної ідентичності (права, обов'язки, правила поведінки і співпраці).

3. Діяльнісний принцип визначає необхідність відбору компетенцій, що сприяють їх застосуванню в різній діяльності, можливість використання актуальних для молодших школярів діяльностей – гри, художньої, продуктивної. Для забезпечення розвиваючого ефекту навчання дуже важливо програмувати зміст тих видів діяльностей, які спонукають до пошуку, висунення гіпотез, дослідження, елементарного експериментування, а також розвитку самостійності, ініціативності, творчості.

4. Культурологічний принцип забезпечує надання молодшим школярам широкого кола відомостей із різних сфер дійсності, наявність у змісті навчання енциклопедичного компонента, що сприяє формуванню світогляду, ерудиції, поглиблення пізнавальних інтересів і допитливості.

5. Принцип диференціації та індивідуалізації змісту передбачає дворівневість змісту навчання молодших школярів з урахуванням рівня їх розвитку, успішності і темпу навчання. Різний рівень змісту може бути відображений, по-перше, в кожній предметній програмі, по-друге, у завданнях,

пропонованих школярам. Для реалізації цього принципу серед завдань доцільні творчі завдання дослідницького, художнього, комунікативного типу, які також забезпечують індивідуалізацію процесу розвитку молодших школярів.

Нова українська школа повинна надати дітям не лише якісні знання, а й сформувати компетентності, потрібні для успішної самореалізації, культивуючи нові механізми розвитку цілісного світогляду, особистісного смислопокладання, зміцнення властивих дітям аксіологічних орієнтирів.

Головна мета початкової школи – допомогти дитині знайти себе в житті, відчувати свою необхідність. А ще навчити працювати, реалізувати всі ті позитивні якості, які притаманні їй. Для повноцінного розвитку особистості потрібно гармонізувати стосунки між школярем і вчителем, створити психологічну атмосферу формування духовно здорової, інтелектуально розвиненої особистості, яка вірить у свої можливості. А це можливо лише в умовах толерантного підходу до організації навчально-виховного процесу та наповнення змісту початкової освіти навчальним матеріалом, який забезпечить реалізацію знаннєвої компоненти через уміння використовувати набуті знання у життєвій практиці та у ціннісних ставленнях учнів до результатів своєї практичної діяльності.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення особливостей формування загальнокультурної компетентності школярів в умовах освітнього середовища початкової школи.

---

1. Аксіологічні засади сучасної системи освіти України : навч.-метод.посібник / О. О. Базалук, О. П. Кравченко, Л. М. Харченко, Переяслав-Хмельницький : Вид-во «КСВ», 2019. 87 с.

2. Велика психологічна енциклопедія. Знання живе. URL : <http://enc.com.ua/velika-psixologichna-enciklopediya/zakl-znach/101587-znannyazhive.html>

3. *Волошина Н. А.* Освітнє середовище НУШ як засіб соціалізації молодших школярів. Ціннісна складова соціалізації особистості дитини в умовах сьогодення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. 23 квітня 2020 р., м. Дніпро, КЗВО «ДАНУ» ДОР» / Наук. ред. В. В. Сиченко, О. В. Ковшар, В. В. Шинкаренко, С. В. Майданенко. Дніпро, 2020. 278 с.

4. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

5. Закон України “Про освіту”. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

6. Концепція нової української школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

7. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3203159-kabmin-opublikuvav-ekonomichnu-strategiu-do-2030-roku.html>

8. Сагуйченко В. В. Школа у сучасній культурі: монографія. Саарбрюккен : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017. 112 с.

9. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець ХХ–початок ХХІ ст.) : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2018. 410 с.

Стаття: надійшла до редколегії 29.08.2021

доопрацьована 01.09.2021

прийнята до друку 05.09.2021

AXIOLOGICAL MULTIPLICITY OF PRIMARY EDUCATION CURRICULA

Anna Tovkanets

*Mukachevo State University,
Uzhgorodska Str., 26, Mukachevo, Ukraine, UA–89600*

The article substantiates two-leveled values of the primary education curricula, including the values that are related directly with education applicants, and could be considered as planned results of their education; and values that reflect the process of education, that is the position of a teacher reflected in the organization of educational process, the specifics of teaching methods, the nature of the relationship with students.

It is emphasized that the preparedness of a junior student to adapt, accept beliefs and values, and successfully participate in the surrounding world includes the following components: intellectual readiness (ability to independently acquire knowledge, ability to work with information); communicative readiness (competences necessary for communication); social readiness (ability to cooperate, exhibit activity and volitional features of character, own attitude to the world, to the natural and social environment); activity readiness (possession of educational activity, ability to transform practical tasks in educational tasks, ability to construct their activities from the goal setting to obtaining the results); regulatory readiness (ability to exhibit reflexive qualities); creative readiness (ability to solve various educational and daily tasks creatively); emotional readiness (ability to feel, worry, respond emotionally to life events and phenomena, share their experiences, show empathy when interacting with others). The researcher argues that the components of a young person's readiness to interact with the environment are interconnected, complement each other and are basic prerequisites for the design of the primary school curricula. Important principles of constructing the content and curricula of modern primary education are principle of natural expediency and individual significance of the content, activity principle, culturological principle, principle of differentiation and individualization.

Keywords: primary education, axiology, content of education, education curricula, principles of primary education curricula design.